

הצעה לא-רביזיוניסטית לתנועת הפועלים

ב'פורים קטן' (י"ד באדר א') תשל"ח, שלח שב"ד לידידו מרדכי הורביץ ולרעייתו נעמי שמר את החיבור דגן - הצעה לא רביזיוניסטית לתנועת הפועלים - יחד עם המכתב דלהלן (המובא בדילוגים קלים):

לר' מרדכי משה נפתלי ב"ר אריה ישראל הלוי ורעייתו, שלום רב.
סליחה על ההטרדה, אך מי שמתעסק בפליטות קולמוס אין לו כנראה ברירה אלא להסתבך. תוך כדי כתיבה רצינית על דברים גדולים - [באותה תקופה עסק שב"ד בכתיבת חיבורו על דברי ימי ישראל] - הציקתני פתאום רוח בְּטָנִי, ויצא מאמר הפרובוקציה הזה. אולם, כדרכי, אין אני מסוגל כנראה לכתיבה עיתונאית, ואף מעשה החידוד הזה יצא כעין מחקר. ... ועל אף כמה וכמה טענות שגם אני עצמי יכול להעלות נגד פרסומו ... סבורני שיש במאמר הרבה דברים חשובים ונקודות-הסתכלות חריגות, אשר לו רק אפשר היה, כדאי היה מאוד להוציאם לאור ולפרסמם - ודווקא בעיתונות של "תנועת הפועלים" או אף ב'דבר'. ...
אם לכם נראָה שראוי לפרסם, ואם נעמי גם תחשוב שכדאי להציע את הפרסום למישהו שהיא יכולה להציע לו - בבקשה, ותודה. אבל מכל-מקום, אף-על-פי שאיני מתכוון לשמור את זהות המחבר בסוד אמת, איני רוצה לפרסם בשמי, ואני מציע את הכינוי **ראובן שבד**.

בינתיים דרישת שלום
ועל-כ"פנים להתראות בקרוב

שבתי

כעבור זמן מה החזירה נעמי שמר לשב"ד את חיבורו, יחד עם המכתב המובא כאן מיד. אין צריך לומר שהחיבור לא פורסם, והוא נותר במגירתו של שב"ד.

אדר ב', תשל"ח

לשבתי שלום וברכה,

העברתי את דבריך לחנה זמר, עורכת 'דבר', וטענה כי לו קיצרתם והעמדתם על שלישי - היתה מדפיסה ללא היסוס. האם אתה עדיין מעוניין, עד כדי כך שתטרח לקצר?

יכולה אני לשלוח זאת ל'מגן' של בית-ברל ול'שדמות' של הקיבוצים, אלא שנדמה לי שהם סגורים הרמטית בפני רעיונות כאלה.

ד"ש ממרדכי, וגם ליעל -

נעמי

★

על הידידות בין מרדכי הורביץ ונעמי שמר לבין שבתי ויעל בן דב - וכן דברים שכתבה נעמי שמר על שב"ד ב'דבר', כעשרה חודשים לפני המועד בו עומדים אנו כאן - ראה בנספח ב' לאוטוביוגרפיה 'מהלך חיי', כרך א' עמ' 58 ואילך.

מ

בחנית העיקרון הדמוקרטי אין כמובן שום דבר יוצא־דופן בכך, שפעם אחת, עקב בחירות, נדחתה תנועת הפועלים הישראלית ממעמד ההנהגה הלאומית ל"אופוזיציה", ותנועת "הליכוד" נכנסה במקומה.¹ אולם, אם תנועת הפועלים מבקשת באמת לקיים בידה את הזכות והאפשרות הדמוקרטית לחזור מן "האופוזיציה" להנהגת האומה, נראה שחייבת היא קודם־כול להבין עד כמה למעשה בלתי־טבעי הוא אצלנו, מבחינה חברתית ומדינית־תוכנית, השינוי שאירע.

כי כל אותו נוהג ידוע של נדודים בין שלטון ל"אופוזיציה", וחוזר חלילה, הריהו באמת טבעי ומותאם למסיבות, רק במקום שאף עצם המציאות של מערכת החיים המדיניים מבוססת למעשה על העיקרון הפשוט של ויכוח בין שיטות הנהגה, או התחרות בין אינטרסים, המבקשים להגיע לשלטון כדי לתת תוקף למגמותיהם השונות. ואמנם, בהתאם לכך, אך טבעי היה "מהפך" של ראש־חודש סיוון תשל"ז לגבי תנועת "הליכוד", מצדה. זו היתה מלכתחילה מעוצבת להפליא לפי דפוסי־שיבתה באופוזיציה, כאשר היתה מעלה פה ושם טענות של ביקורת, תוך יומרה כי תדע ליזום ולבצע מדיניות טובה יותר אם אך תופקד ההנהגה בידה – והרי זה היה גם־כן הגיוני לחלוטין לדידה, כאשר סוף־סוף קם הבחור ואמר: "אנא, נסי".

אולם, מכאן ואילך רואים אנו את הדברים מסתבכים בסתירה כפולה ומכופלת.² יסוד אחד של הסתירה נמשך ממקורותיה והתפתחותה של תנועת "הליכוד" מקדמת דנא, על רקע מהותה ודברי־ימיה של הציונות מעיקרא. הציונות היתה,

1 ה'ליכוד' גבר על ה'מערך' בבחירות שנערכו בכ"ט באייר תשל"ז (17 במאי 1977) – והאירוע זכור בציבור כ"מהפך", (מילה שחודשה באותו ערב מפי מגיש החדשות בטלוויזיה, חיים יבין). את חיבורו זה כתב שב"ד באדר א' תשל"ח, וניתן לראות בו אפוא מעין תגובה על אותו "מהפך", כתשעה חודשים לאחר התרחשותו.

2 ניתוחה הנרחב של הסתירה הכפולה־והמכופלת הזאת יימשך וילך עד הרווח המוגדל שבעמוד 693. הסתירה איננה רק בין שני הזרמים – 'הליכוד' כגלגולה של התנועה ◀

כידוע, מפעל-גאולה של יצירת יש ארץ-ישראל מן האין, ואילו תנועת "הליכוד", מקורה הראשון הוא בְּרִבִּיזְיוֹנִיזְם, אשר דרכי יצירתו של הַיֵּשׁ הזה, בעיקר על-ידי תנועת הפועלים, לא מצאו חן בעיניו. הרביזיוניזם העלה אפוא את השגותיו, אך מעולם לא הגיע לניסיון רציני לממש את דרכו הוא, לבד מאשר בהעפלה³ ובמאבק מחתרתי מזויין – ואף את אלה הוא לא הצליח למעשה להגשים על טהרת גישתו, כי אם רק על רקע צמיחתה והתגשמותה של התפלגות תנועת "לוחמי חירות ישראל" מתוכו, אל מה שמעבר לו.

טעם הדבר היה, שהרביזיוניזם באמת לא העמיד מלכתחילה שום תכנית חלופה להגשמה עצמית של הציונות, אלא הוא דרש רק מערכה ציבורית ופסבדו-מדינית מודגשת יותר להשגת חסות משופרת של השלטון הזר [הבריטי] להגשמת הציונות בחיקו, ועם זאת – כדי למלא את החלל שבינתיים – הריהו הוסיף גם טענות של ביקורת-בפרטים כנגד מהלך הגשמתה של הציונות למעשה, אף-על-פי שעקרונית, בלעדי החסות המשופרת, שלל הוא כביכול את המהלך הזה בכלל. גישה זו זיכתה את התנועה הרביזיוניסטית, בצדק, בגושפנקה של תנועת-סרק דברנית-גרידא מטבע-ברייתה (על אף כמה השפעות ערכיות חיוביות, אשר ביקורתה ודיבוריה כללו באגב) – ומה שחשוב בייחוד לענייננו הוא, שגושפנקה עקרונית זו לא איבדה באמת את הצדקתה, גם כאשר הרביזיוניזם נראָה כמתעלה ממנה על-ידי ארגון העפלה ומלחמת המחתרת כאמור.

הרביזיוניסטית, ו'המערך' כגלגולה של תנועת הפועלים – אלא גם בכל אחד מן השניים, בתוכו הוא-עצמו: בהציגו את היסוד האחד של הסתירה – מכאן ועד כוכבית ההפרדה בעמ' 691 – עוסק שב"ד בתנועת 'הליכוד', ומסביר שאמנם היא זכתה בשלטון אך בעצם אינה ראויה לו; ואילו בהציגו את האגף השני של הסתירה, מסביר שב"ד כי 'המערך' איבד אמנם את השלטון, אך זאת רק משום שנשחת בו טבעו-היסודי-שלו, שמאז-ומקדם – טבע בניין הארץ וקידום הציונות – והוא נעשה דומה באופיו לתנועה הרביזיוניסטית...

3 מתחילת 1934 עד תחילת 1942 ארגנה התנועה הרביזיוניסטית (בעזרת פעילי בית"ר באירופה) את הפלגותיהן של שלושים-ושתיים אניות מפעילים, ובהן למעלה משבעה-עשר אלף עולים. מפעל ההעפלה המתמשך הזה כונה: 'עליית אף-על-פי' (כשמה של אחת הספינות), והאניה האחרונה שהפליגה במסגרתו היתה 'סטרומה' אשר טובעה בים השחור ביום ז' באדר תש"ב, ומ-769 העולים שהיו על סיפונה ניצל רק אחד. אגב, באותה תקופה ארגנה גם ההגנה מפעל העפלה בלתי-לְגִלִי – תוך מחלוקות וחיכוכים בתוך ההנהגה אם כן או לא – אך לעומת העלייה הרביזיוניסטית היה זה מפעל צנוע בהיקפו: כמחצית ממספר האניות, ופחות משליש ממספר העולים.

תופעה זו מסתברת מתוך כך, שהתפתחות הדינמיקה והפניות של מלחמת שחרור צמחה מן הרביזיוניזם בהדרגה ובתהליך ארגוני מורכב. בתוך המפלגה הרביזיוניסטית עצמה כמעט שלא נודעה ההתפתחות הזאת בכלל; במסגרת המתפלגת של לח"י הריהי נהפכה לגישה מהפכנית והגיעה לרמה של התחדשות רעיונית מהותית; ואילו במסגרת האצ"ל נשארה ההתפתחות תקועה ברמות שונות של שלפיי-ביניים, כשהדינמיקה המוסרית נמשכת בדרך-כלל אחר לח"י, והתודעה הערכית אינה מצליחה להשתחרר מגדרי הרביזיוניזם הישן.⁴

במיוחד חשוב לנו לשים לב כיצד התגלמו הדברים אצל מפקד האצ"ל, מר בגין. העובדה היא כי כבואו לארץ-ישראל לא הצטרף מר בגין למלחמת החירות, שכבר התנהלה בידי לח"י, אלא פנה לאצ"ל, שעדיין נמנע ממנה; בהפנותו אחר-כך, את האצ"ל לדרך המלחמה, הוא לא עשה כן (לפי "הכרזת המרד" שלו) בגלל שלילה עקרונית כלשהי של השלטון הזר, אלא בגלל חוסר-הברירה עקב "בגידתו" הגמורה של השלטון הזה ו"אבדן היסוד המוסרי" לקיומו בשל כך;⁵ גם על-פי ההנחות האלו לא הפנה מר בגין את מלחמתו נגד עצם השלטון הבריטי האימפריאלי, כי אם רק נגד "האדמיניסטרציה" שבארץ – והיה זה רמז ברור, שאין מגמתו לשחרור לאומי שורשי, אלא עדיין נשאר הוא במסגרת הרביזיוניסטית הקלסית של חתירה להשיג מדינה עברית על-פי העניקה

4 על הימשכות אצ"ל אחרי לח"י ראה בפספס 'גאולת ישראל במשבר המדינה' (כרך ב'), בעמ' 490, בחמש הפסקאות האחרונות בסעיף 'הפרישה של יאיר', וראה גם עוד קודם לכן בתחתית עמוד 456 ובהערה קמ"ג שם. לאפיון ההבדל בין גישת לח"י לזו של האצ"ל – ראה גם בסוף איגרתו של שב"ד למיכל ספרא, במדור האיגרות, כרך א' עמ' 659.

5 המילים הנתונות כאן במרכאות – כמו גם מיד בהמשך, ושוב בסוף הפסקה – לקוחות מ'הכרזת המרד' של האצ"ל, המסמך שניסח בגין כמפקד האצ"ל, כאשר הופסקה שבידת הנשק עם הבריטים והארגון עלה על דרך המאבק המזויין. הנה תחילה התאריכים החשובים להבנתה של פסקה זו:

מנחם בגין הגיע ארצה כחייל 'צבא אנדרס' הפולני באייר תש"ב (מאי 1942), כשלושה חודשים לאחר נפילת יאיר בכדורי הבריטים. הוא מונה למפקד האצ"ל בכסלו תש"ד (סוף 1943), וכחודש לאחר מכן הופץ 'כרוז המרד'.

הנה – בדילוגין – כמה ממשפטי של הכרוז, אשר אליהם מכוון כאן שב"ד את דבריו: "בארץ ישראל הוכרזה שבידת נשק בין היהודים והממשלה. ... למעלה מ-25 אלף מצעירי ישראל התגייסו לצבא הבריטי, מתוך תקווה כי אנגליה תקים את הצבא העברי הלאומי. ... [ואולם, אף על-פי-כך] ממשלת בריטניה הכריזה, כי אין אפשרות לפעולות

אימפריאלית-פנימית, או, כפי שבא הדבר גם לביטוי מפורש: "וזה דרישתנו: השלטון על ארץ-ישראל יימסר מיד לידי ממשלה עברית זמנית!".

לאחר מכן, כשהשלטון הבריטי הסתלק והמדינה העברית קמה לאו דווקא לפי המתכונת הזאת, אלא בהתאם לתחזית של לח"י: שלא בטובת האימפריה, ואף בעזרתם הפעילה של מתחריה – ועם זאת, דווקא הארגון של לח"י הוא שנסחק ונעלם לחלוטין מן האופק – היינו עדים למציאות, שמר בגין והאצ"ל שהונהג על-ידי נשאר בלי שום כיוון של המשך הדינמיקה הטרנס-רביזיוניסטית שהניעתם עד כאן, והריהם חזרו ונתגלגלו לגמרי לחיק המסגרת והמסורת הרביזיוניסטית בטרתון, בדמותה של "תנועת החירות". אולם, גם המסגרת הזאת וגם המסורת היו חסרות עתה כל משמעות של הצעת שיטה מדינית-אקטואלית, אפילו על דרך הדיבור וההטפה גרידא. מה שנשאר לא היה עוד שיטה, כי אם רק המשך מופשט של הלך-מחשבה רביזיוניסטי, המתרחק והולך ממקורותיו וממשמעותו במסיבות הממשיות הישנות, שנשתנו בינתיים לחלוטין, ועם זאת אינו מצליח להגות אפילו רעיון מקורי אחד, כדי לתת לדברים משמעות חיובית טרייה במציאות החדשה, אם מבחינה תוכנית ואם מבחינת הדינמיקה המוסרית והטקטית.

"תנועת החירות" של מר בגין הלכה אפוא והיטשטשה; היא לא היתה מסוגלת לקיים אפילו עיתון או ביטאון כלשהו;⁶ כל מה שהיא הבינה היה רק שעליה להמשיך ולבקר, לפי הלך-המחשבה הרביזיוניסטי, את ההנהגה הישראלית המגשימה, כשם שפעם היה הרביזיוניזם מבקר את ההנהגה הציונית – וכדי לתת

הצלה [מציפורני הנאצים], באשר הן "תפרענה להשגת הניצחון". היא לא הסתפקה בהשקפה שטנית וזדונית זו; כמו ידיה כתבה את פרקי הדמים בתולדות ההעפלה העברית: פטריה, מאוריציזם, סטרומה! ... הספר הלכן נשאר בתוקפו. הוא מתגשם, למרות בגידת הערבים ונאמנות היהודים. ... [אנו קובעים אפוא כי] שביתת הנשק, אשר הוכרזה בראשית המלחמה, הופרה על-ידי השלטון הבריטי. ... השלטון הבריטי השלים את בגידתו המחפירה באומה העברית, ואין כל יסוד מוסרי לקיומו בארץ ישראל.

נסיק את המסקנות ללא חת. אין עוד שביתת נשק בין העם והנוער העברי לבין האדמיניסטרציה הבריטית בארץ ישראל, המסגירה את אחינו בידי היטלר. מלחמה לעם בשלטון הזה, מלחמה עד הסוף. ... וזה דרישתנו: השלטון על ארץ ישראל יימסר מיד לידי ממשלה עברית זמנית!".

(ההדגשות במקור. את הכרוז במלואו, ראה בספרו של מנחם בגין 'המרד', בהוצאת אחיאסף, ירושלים 1950, עמ' 56).

6 העיתון 'חרות' היה ביטאון של האצ"ל, ולאחר קום המדינה הוא היה לעיתון יומי של מפלגת 'חרות'. בטבת תשכ"ו (סוף שנת 1965) חדל 'חרות' מלהופיע.

לביקורת הזאת את מירב התוקף והסיכוי, הריהי השתדלה להתקשר בקואליציות עם מפלגות בקרניות אחרות. פירושו של דבר היה בייחוד התקשרות ל"ציונים הכלליים" (או "הליברלים"), אשר מבחינה כלכלית דימו תמיד הרביזיוניסטים כי מסכימים הם עמהם (אף-על-פי שלמעשה לא היתה לרביזיוניסטים אף פעם, לגבי הבניין הכלכלי של ארץ-ישראל, שום גישה חיובית משל עצמם בכלל); והתוצאה של התפתחות זו היתה, כי מתוך הצירוף קמה "תנועת הליכוד" דהאידנא, אשר הרביזיוניזם היטשטש בה ביחס לכל עניין ציבורי-פנימי, עד תום – במעטה "הציונים הכלליים" – ואילו התנועה כולה קיבלה עליה, מבחינת הצביון והאופי החיצוני, את תדמית הלך-הרוח הרביזיוניסטי המופשט של מר בגין.

ניתן לומר כי ההשפעה האישית המיוחדת הזאת נתאפשרה על-ידי כך, שבמכלול האישים הממלאים את הזירה המדינית במדינת-ישראל נותר מר בגין באמת כמעט האיש היחיד שאינו עשוי במתכונת העסקנית המקובלת, אלא יש לו סגנון אריסטוקרטי עם כושר דיבור ומידה של פיקחות, ואף תדמית של תוכן רעיוני ומוסרי מושרש ומוגדר, באמצעות אותו הלך-הרוח הרביזיוניסטי, הנראה כממלא את סגנונו מן הבחינה הערכית. תופעה אישית זו הריהי גם-כן חשובה ביותר באופן ישיר לענייננו, כי רושמה הלך לפניה והאציל מכבודה על תנועת "הליכוד" של מר בגין כולה. היא היא שנתנה לתנועה זו להיתפס כאילו באמת היתה מגלמת איזה יין עתיק ומשומר של פטריטיזם עקבי ודינמי מתקופת מלחמת החירות – והילה זו הביאה לתנועת "הליכוד" את העדיפות בבחירות, כאשר תנועת הפועלים מצדה נראתה כמרוקנת מכל נכסי רוחה בעבר.

עם זאת יצויין, כי תנועת "הליכוד" עצמה לא היתה אשמה למעשה בהתפתחות זו במאומה – ואדרבה: כי מתוך שבעצם היא לא האמינה בכלום, ולא היה לה מה לומר במערכה זו לחיוב ובממש, לא מצדה הרביזיוניסטי ולא מצד "הציונים הכלליים", הריהי רק עשתה את המירב האפשרי כדי להוסיף ולטשטש את עמדותיה, בבחינת "אם לא יועיל, לפחות אל יזיק"; ואפילו את הילתה הפטריטיטית המיטיבה – ואולי גם דווקא את זו – הריהי רק ניסתה להשיר מעליה, עד כמה שיכלה.

אולם, לא ארכו הימים, ובין כה וכה נתגלתה האמת הערומה שמאחורי ההילה, כמות שהיא. נפרט את הגילוי הזה על-פי שלושה שלבים.⁷

7 לפירוט השלב הראשון מן השלושה תוקדשנה שלוש הפסקאות הבאות, לשלב השני תוקדשנה ארבע הפסקאות שאחריהן, והשלב השלישי ייפרש מתחתית עמ' 688 עד כוכבית ההפרדה שבעמוד 691.

ראשית, החלה להיפגם התדמית של מר בגין כאיש לוחם ומביא שינוי-ערכים. מבחינת התדמית הלוחמת התגלה כי אין הוא מסוגל בעצם לעמוד על ביצועו של שום רעיון שהוא מציע והנתקל בהתנגדות, או בקשיים של פופולריות, בחוגי יריבים שהוא מבקש לקרב. כך אירע לרעיון של צמצום היקף הממשלה; כך אירע לרעיון של קידום ההתנחלויות ביהודה ושומרון;⁸ כך אירע לרעיון של איחוד ט' באב ויום השואה; וכך אירע לרעיון המצעד הצבאי בשנת השלושים למדינה. והנה, אפשר היה לחשוב, לכאורה, שכל אלה אינם בעצם אלא גילויים של גמישות טקטית, שנועדו לבסס את מעמדו של מר בגין כדי שיוכל להיטיב ולהגשים את מה שהוא רוצה באמת; אולם, עד מהרה ובד-בבד עם האמור התגלה, שלמעשה אף אין מר בגין מעלה כלל שום נתונים או נטייה לשינוי-ערכים, אשר ביסוס מעמדו יוכל להיות מיועד לשרתו – ואף יתר-על-כן, הסתבר והלך, שלו באמת היתה למר בגין מגמה כלשהי של שינוי-ערכים, הרי מה שנחשב פְּטַקְטִיקָה שלו לביסוס מעמדו גרידא, לא זו בלבד שלא היה עשוי לקדם [את] אותה מגמה, אלא באמת עשוי היה רק להשמיט כל סיכוי להגשמתה גם בהמשך-זמן כלשהו של ממשלת מר בגין בעתיד.

כך אירע, למשל, בהשארת כל השגרה של הנהלת משרדי הממשלה, ולא רק בהנהלתם, אלא – בדרך-כלל – גם בעיקרי מדיניותם וקביעת יעדי הממשלה; כך אירע, בייחוד, גם במשרדי החינוך והמשפטים (ויש לומר, גם ב"משרד הביטחון"), אשר סוף-סוף הם המשרדים הממונים על הכוונת הערכים וטיפוחם – וכאן

8 הנה תזכורת באשר לדרך התנהלותו של מנחם בגין בעניין ההתנחלויות, מעת כניסתו לתפקידו ועד מועד כתיבתו של החיבור הזה:

סמוך לאחר ניצחונו בבחירות ביקר בגין ב'מחנה קדום' – שם ישבו אנשי גרעין 'אלון מורה' (שתבעו לייסד יישוב סמוך לשכם) – והכריז כי עתה יוקמו "הרבה אלוני מורה", וכי לא יעלה על הדעת שהתיישבות יהודים בארצם היא בלתי חוקית. הסחף בעמדה זו החל מהר מאוד: משה דיין מונה לשר החוץ, ארה"ב הגיבה באופן בוטה על מתן מעמד רשמי לשלושה יישובים שכבר היו קיימים בפועל, בגין נבהל מן האפשרות להגיע לקרע עם ארה"ב והחל לטפל בעניין "בידיים רועדות": מצד אחד הוא השעה את הסכמתו לעלייתם של שנים-עשר יישובים ביהודה ושומרון, ומאידך גיסא באה הצעת הממשלה להקים את היישובים תחת מעטה הסוואה – בחסות הצבא ובתוך מחנות צה"ל – וכך אכן החלו כמה יישובים את דרכם. בכסלו תשל"ח (נובמבר 1977) התקבל כאן בכבוד מלכים אנואר סאדאת נשיא מצרים – (בדיעבד התברר שנחיתתו הוכנה בחשאי זה כמה חודשים) – ובשבת תשל"ח (ינואר 1978) כבר הופעל צה"ל כדי למנוע ניסיונות התיישבות ביריחו ובשילה.

נמצא כי לא זו בלבד שממשלת "הליכוד" אף לא העלתה על דעתה לשנות משהו בשגרת הגישות הערכיות (החילוניות, המתנכרות והפציפיסטיות-כביכול) של התקופה הקודמת, אלא אפילו את הערכים החיוביים המיוחדים של הפטריוטיות הרביזיוניסטית מלשעבר היא לא ניסתה בשום אופן להחדיר, אלא הוסיפה להעלימם כיריביה מלפנים (ואף בתוספת הצטנעות של בוש).

כמורכן אירע כך, בייחוד, גם בתחום מדיניות-החוק, שהוא הקרוב ביותר ללבו של מר בגין, כרביזיוניסט. בתחום זה נטה הציבור לצפות (או לחשוש), על סמך ההילה שאמרנו, שמר בגין יביא איך-שהוא להתנערות מאחיזת פטוטי השלום והמשא-ומתן האמריקניים, אשר שיתקו לנו עד כה את הישגי מלחמת ששת הימים – ואף אם לא יסתלק מהם לחלוטין, גם מן הבחינה הפורמלית, הרי למעשה הוא יעביר על-כל-פנים את הדגש של מהלך-הדברים לכיוון ההתנחלות והבניין, בתנופת-עלייה מחדשת, בכל המרחבים. אולם, עד מהרה התברר שדווקא כרביזיוניסט נוח מר בגין במיוחד להיתפס לז'רגון של משא-ומתן דיפלומטי, במסגרת הדבקות וההכרה במעמדה העליון של מעצמה עולמית "ידידה" – ושגרה ישנה זו נהפכה לו באמת לכל תמצית עניינו בכנות, במידה שעדיין לא היתה בהנהגת "הציונות המעשית" מעודה, כפי שנוסיף ונברר להלן.

אחר-כך, בשלב השני, התגלה אותו הדבר ביחס למר בגין ותנועת "הליכוד" שלו, לא רק מבחינת תדמיתם הכללית כנושאי דינמיקה מוסרית כביכול ומבשרי שינוי-ערכים, אלא גם באופן מיוחד, בתחום המעשי המוגדר של התקווה שנתלתה בהם, שעל-ידי תנופתם וטוהר שאיפתם הלאומית, יהא בידם לשחרר את המדינה מסיבוכי השיתוק החברתי והכלכלי שנגרמו על-ידי "המערך", והריהם יחזירו את המדינה לדרך השגשוג, העלייה והבניין. אולם, כנקודה זו נתבררה האמת מצד הזדהותה המהותית של התנועה עם "הציונים הכלליים".

יסוד זה במכלול מרכיבי התנועה, לא היתה לו מעולם אפילו אותה מידה של תחזית הסתכלות ואמביציה לאומית מקפת שהיתה לרביזיוניזם, אלא היה זה רק ארגון של אזרחים, המצטרפים אל הציונות מן הצד, ואשר דאגתם המסוימת היא רק להבטיח ככל האפשר את האינטרסים האזרחיים או "הבורגניים" שלהם בתוך הגשמתה של הציונות פנימה. מתוך כך, ממילא, הם היו גם חסידים טבעיים של התפיסות והשיטות "הליברליות" בכלכלה; ואמנם, מסיבות מסוימות של התפתחות, שכבר הזכרנו לעיל, אך טבעי היה כביכול שגיישה זו התקבלה גם על דעת כל תנועת "הליכוד" כולה, ונהפכה למעשה לביטוי המהותי החיובי-היחיד של תוכנה.

אולם, אין צריך לומר, כי ליברליזם כלכלי, או אף מוסרי – בין אם טוב הוא או רע כשלעצמו, ובין אם ראוי או אין ראוי לאמצו בקרבנו – אין הוא על-כל-פנים בבחינת תכנית חיובית ספציפית להגשמת הציונות ולפיתוחה של מדינת ישראל. ייתכן שהליברליזם הוא שיטה נכונה להחזקת כלכלה, למנוע בה סתימות-התפתחות או להתיר סתימות שכבר התפתחו בה – אך ברור, שאין בו כשלעצמו כדי להצמיח כלכלה, במקום שאין הכלכלה נוטה לצמוח מאליה, מתוך נתוני חברה ואוצרות הקיימים שם מלכתחילה; ואין צריך לומר שאצלנו אמנם המצב הוא דווקא זה, שרוצים אנו להצמיח כלכלה משגשגת בעל-כורחם של נתוני המקום, ואף-על-פי שאת תנאי החברה והאוצרות הדרושים עדיין צריכים אנו ליצור, במידה רבה, במכוון ובאופן מלאכותי מראש.

לפי זה, ממילא יוצא, שכאשר מר בגין ותנועת "הליכוד" הביאו, בעלותם לשלטון, רק את בשורת "הליברליזם" בלבד, אך בלי שום ערכי-מעשה ותכנית-פעולה להשלמת הבשורה כדי מפעל עלייה ובניין חיובי, להגשמת הציונות לפי יעדים מוגדרים – ממילא אולי ניתן להם לעשות רושם של "מהפך כלכלי",⁹ בהגשימם יום אחד את הליברליזציה הכלכלית (אשר אף "המערך" עצמו כבר טיפח והכין למעשה את הגשמתה בין כה וכה, מתוך אבדן דרכו שלו); אבל אך טבעי הוא גם-כן, אם עד מהרה התברר, כי שום דבר חיובי לקידום מכוון של הגשמה ציונית אמנם אינו יכול להיות טמון בכך. כיום יודעים הכול (ואף מגשימי "המהפך" בעצמם), כי על-ידי "המהפך הכלכלי" בלבד רק-נשאר קידום ההגשמה הציונית תקוע באפס-מעשה, כפי שלא היה עוד מעולם.

ואילו השלב השלישי והמכריע בא, כאשר מרוב אמונת-נעורים רביזיוניסטית בחובה של הסתערות החיזור והשכנוע לכיבוש ההסכמה של מעצמת-החסות – ובסיועו המעשי של מר דיין, זה אשף התחכום המדיני העובר על גדותיו, עוד מלפני ימי המתווך ד"ר קיסנינג'ר – הצליח מר בגין לגרות את "ידידו" סאדאת, עד כדי מסע השלום הידוע של זה.¹⁰

9 כחמישה חודשים לאחר ניצחון ה'ליכוד' בבחירות – בחשוון תשל"ח (נובמבר 1977) – הציג שר האוצר, שמחה ארליך, את תכנית הליברליזציה שכונתה 'המהפך הכלכלי'. עיקרה היה ביטול הפיקוח על מטבע-חוץ וקביעת שער הדולר על-פי תנודות ההיצע והביקוש. יצויין כי משנת 1977 ואילך נסחף המשק לסחרור אינפלציוני חמור ומתמשך.

10 'מסע השלום' של סאדאת לירושלים התרחש, כאמור, בכסלו תשל"ח (נובמבר 1977). להלן יתייחס שב"ד לעיקריה ומשמעותיה של "תכנית השלום" אשר עמדה מלכתחילה

אנחנו, כמובן, לא נוכל כאן לבוא ולפסוק, מה באמת התחולל – ומתחולל – בנפש מר בגין ועוזריו מאז הישגם הנפלא דנן, וכיצד חושבים הם לבלעו או להיפטר ממנו לבסוף. ייתכן כי באמת מקווים הם להיות לגבי שלום-ישראל מה שישו היה לגאולת העולם, וייתכן שצודק סאדאת במה שקובל הוא עליהם, שרק מתחכמים הם להערים עליו, כדי להעביר את ימי שלטון [נשיא ארה"ב] קרטרו ולפטרו בלא כלום – כשם שהוא, מצדו, מתחכם להערים עליהם. אולם, תהא אשר תהא האמת שבלב, ברור על-כל-פנים, שלפחות למען אחת מן המטרות החלופות הנ"ל גילה לא-עוד רק [משה דיין] איש "המערך", כי-אם בעל הילת הכבוד והמקסימליזם הלאומי, מר בגין, נכונות רעיונית ומוסרית לרשימת דברים משונה כלהלן:

(א) הכרזה חד-משמעית ומסכמת על בטלוחה הקדמונית והעתידה של כל זכות או תביעה משלנו לריבונות בסיני;

(ב) הכרה חיובית בזכות ריבונות ומולדת המצויה כביכול, לגבי סיני, באופן מוצדק, מושרש ובלתי-ניתן לערער, בידי האומה המצרית;

(ג) הכרה בעובדה, שאותו חצי-האי סיני, אשר רק בעטיינו נודע הוא בקורות העולם מלכתחילה, ואשר רק אנחנו העלינוהו בכלל לרמה של משמעות גאוגרפית ומדינית בימינו, אינו בידינו אלא גזילה, והחזרתו לאומה המצרית עולה אפוא כדי צדק ומצווה;

(ד) הסכמה לטשטש ולרסק את תביעתנו לריבונות ביהודה, בשומרון וברצועת עזה, כי אחרת לא תתקבל גם חזרתנו-בתשובה בסיני;

(ה) הסכמה להעמיד את השלום בין מדינת ישראל לארצות ערב ומצרים – שלום אשר בגינו אף ראוי לנו לוותר על סיני – על סדרה של נוסחאות דקדקות וסבוכות,

---

ביסוד מסעו של סאדאת – ו'שוכללה' עוד במהלכו ולאחריו. "תכנית השלום" נודעה בציבור מיד לאחר ביקור הגומלין שערך מנחם בגין במצרים בטבת תשל"ח (דצמבר 1977).

• נזכיר בשורות ספורות כמה מאירועי ההמשך: באמצע אלול תשל"ח (ספטמבר 1978) נחתמו 'הסכמי קמפ-דייב' אשר כללו גם הבטחת 'אוטונומיה' לפלשתינים בחבלי יש"ע, תוך הכרה ב"זכויותיהם הלגיטימיות". כחצי שנה אחר-כך נחתמו בווינגטון הסכמי השלום עם מצרים וסוכם על פינוי כל חצי-האי סיני וכל היישובים אשר בו. שנה- וחצי אחר כך – יומיים לפני יום הכיפורים תשמ"ב (אוקטובר 1981) – נורה סאדאת בקהיר ומת. עשרה ימים אחר-כך נפטר משה דיין.

אשר כל חכמתן מכיוונת מלכתחילה לכך שכל צד יוכל אמנם לפרשן, לכל דבר ועניין, כדרכו;

(ו) הסכמה להעמיד את יהודה, שומרון ורצועת עזה אס-לא בריבונות נכרית מסוימת ומפורשת, הרי לפחות בסמכות של התערבות בין-לאומית מקיפה ומגוונת, באופן המוכרח מטבעו ליהפך לשלטון זר קשה ו"חודר לעצמות" יותר מכל שלטון זר פשוט;

(ז) הסכמה לוותר על סיני ולהכיר בכל מיני הדברים המשונים שאמרנו – וכמו כן הסכמה להסתבך בקונדומיניום^ו הבין-לאומי על יהודה, שומרון ורצועת עזה – כדי להגיע לסיכוי, שאולי יוותרו לנו בשל כך על הדרישה, שאמנם נמסור חבלים אלה לשלטון זר פשוט;

(ח) הסכמה לשתק בינתיים כל מעשה רציני של התנחלות ופיתוח במרחבי ששת הימים בארצנו, כדי שלא לחבל חס-ושלום במשא ומתן על הנ"ל;

(ט) הסכמה להסתלק מסיני ומן החופש ביהודה, שומרון ורצועת עזה, והסכמה שממילא, לוותר על-ידי כך על המעמד שרכשנו לנו כמעצמה פְּעוּלָה ולחזור שוב להיות רק בוטְנָה תקוע בלוע הערבי בין מצרים וסוריה – כדי שבזכות זה, ועד שתצלח לבסוף בליעתו של הבוטְנָה אל הבטן, אולי יתחילו הערבים כבר מעכשיו להתחבק עמנו, להזמיננו לריקודי בטן ולפירמידות ולעשות עמנו מסחר, על בסיס כספי הצדקה האמריקנית שנקבל במשותף.

אין צריך לומר, שאף אם ה"ה בגין ודיין המציאו את כל אלה לא חס-ושלום כדי להגשימם באמת ובשטח, אלא רק כדי לרמות בהם את הנשיאים קרטר וסאדאת, הרי את כוונת עורמתם זו הם לא יגלו לדורְננו, אלא יגנוזה במגילות בשביל הדורות הבאים – ואילו את דורנו הם ילעיטו מכל-מקום רק בטענות המוסר והחכמה דלעיל, אף אם כל המבנה יתמוטט בינתיים. הגירסה החינוכית והמדינית של לקחם תישאר אפוא על-כל-פנים זאת – ועל אחת כמה וכמה כך, אם באמת הם פְּנִים. והתוצאה פְּסֶךְ-הכול הריהי אס-כן, שאמנם כבר מעכשיו הם איבדו לא רק את התדמית הכללית של נושאי דינמיקה ושינוי ערכים, כפי שהסברנו לעיל, אלא הם איבדו גם את כל עצם ההילה המיוחדת של יתרון הפטריוטיות הרביזיוניסטית, אשר מר בגין, מצדו, היה מייצג. הכול נוכחו, שְכֶשְבֶא מר בגין להשים את ערכיו בפועל, אין נמצא בהם למעשה מאומה אשר יהא בו כדי למנעו מלהתגלגל לרכוכיות ונתרנות "יונית", אשר אפילו "יוני המערך" בשעתם לא הגיעו לשכמותה מעולם – ועוד גם הרבה יותר גרוע מכך.

כי תחת שלטון "המערך", במשך מרבית השנים, לפחות היו פטפוטי המשחק הדיפלומטי רק אחד מסממני הפעילות הממלכתית הכללית: טיפוח מעשי מקיף של התיישבות ובניין, כלכלה, צבא, חינוך ועלייה, השלים את עיקר התמונה; אולם, תחת ידו של מר בגין, הרביזיוניסט, באמת נהפך המשא-ומתן על השלום הנ"ל לכל עצם התמצית של חיינו, וזאת, בסך-הכול, רק במגמה של אחת מן השתיים: או שחס-ושלום תתגשם התכנית – ואז יישאר מאתנו רק מה שמשתמע מן ההסכמות והמטרות שמנינו – או שבעזרת השם נצא מכך איך-שהוא שלמים, אם באמצעותה של מלחמה ואם בלעדיה – ואז יימצא שעל-כל-פנים, ולכל המוטב, רק בזבזנו בינתיים את כל החיים בפטפוט.¹¹

ומכאן עוברים אנו אל האגף השני של התפתחות הסתירה.¹² יסוד הדברים מצד זה הוא, שמבחינת הווייתה ההיסטורית של תנועת הפועלים הישראלית, באמת לא צדקתה או חכמתה (או ההפך מכך) של המדיניות הרביזיוניסטית, שהשתלטה עלינו, היא היא נקודת-המוקד החיונית המצריכה הכרעה. נקודת-המוקד הקובעת, מנקודת-הראות ההיסטורית והמהותית של תנועת הפועלים, הריהי בכך, שבמקום מפעל ובניין ציוני¹³ אמנם הפכו לנו "הציונים הכלליים" והרביזיוניסטים את החיים לעניין של פטפוטי-סרק פסבדו-פוליטיים

11 בהקדמה שכתב שב"ד לספרו 'נבואה ומסורת בגאולה' (כרך א') – כאשר כבר שכב על ערש דוֹי – הוא שב לניתוח מהלכיו של מנחם בגין. היה זה בסוכות תשל"ט, כחודש לאחר שנחתמו 'הסכמי קמפ-דייב'ד', ומעניין אפוא לקרוא את דבריו שם בהמשך לדברים שניתנו כאן. ראה זאת בסוף ההקדמה לספר, בעמ' 232 ובהערה 5 שם, ומעמוד 349 ואילך, עד סוף הסעיף.

12 לתזכורת על סדר הדברים פחיבור – שוב וראה את הערה 2, לעיל בעמ' 681.

13 "מפעל ובניין" היתה מעין סיסמת-כותרת אשר נקטו בה המפלגות הסוציאליסטיות ומוסדות היישוב המאורגן בשנות העשרים והשלושים, לתיאור בניין הארץ כערך-על מקיף כול. הדבר בלט פתגומה למאורעות הדמים כאשר הוכרו כי "תשובתנו לפורעים: מפעל ובניין!"; לא פעם סנטו 'הפורשים' בהנהגת היישוב על כך שבצל 'המפעל והבניין' משלימים הם עם השלטון הזר ונישאים בחיקו, ומבליגים על התקפות הפורעים הערבים.

גרידא, על רקע של ליברליזם מופשט, ובאופן שבמקום מסע-התקדמות ציוני רק נדחפים אנו בהכרח למדרון חסר-מעש של סכנת-חיים ושקיעה. ראייתו של עיקר זה אינה צריכה להיטשטש לאור העובדה, שבעצם, תנועת הפועלים עצמה היא כמובן האשמה שהגענו לכך. מסיבות שלא כאן המקום לעמוד עליהן הלכה תנועת הפועלים ואיבדה את דרכה ותנופתה כבר מזמן. הדינמיקה של מפעל ובניין ציוני שִככה כבר והלכה, ואף הגיעה כמעט עד גמירא, תחת שלטונה של תנועת הפועלים עצמה – ותחת שלטונה של זו התחילה התופעה, שבמקום התקדמות המפעל והבניין הועבר מרכז הכובד של חיינו לפטפוטים פסבדו-מדיניים של רדיפה אחר "שלום" (לא כמובן העברי, כי אם כמובן הלועזי של המילה). למעשה, אפוא, לא הציונים הכלליים והרביזיוניסטים הם שחידשו לנו את תקלות המדיניות שמנינו בהם, אלא באמת – אף בעיקר זה, כמו בכל התנהגותם השלטונית – הריהם רק ממשיכים, בלי כושר שינוי לטובה, את מה שקיבלו מקודמיהם. ויתר-על-כן: כי כשם שאבדן השלטון של תנועת הפועלים נגרם מלכתחילה על-ידי פשיטת-הרגל של זו, ו[בשל] חוסר-יכולתה להתנער מתוכה, כן גם צפויה עתה, מאותה סיבה עצמה, התמוטטות מקבילה של תנועת "הליכוד" – ומובטח לנו שכנגד שתיהן גם יחד אין לנו דרך תשובה והתעלות אמיתית, אלא בהתחדשות תוכנית ומוסרית מקפת, שעניינה חורג הרחק מנושא החיבור הזה ומכל המסכת הפעוטה של היחסים ההדדיים בין תנועת הפועלים ו"הליכוד", במסגרת המשטר הדמוקרטי הקיים.

אולם, בתוך נושא החיבור הזה, ולפנים מאותה מסכת-יחסים פעוטה שאמרנו, חשוב על-כל-פנים לשים לב, שגם אם תוכן ההידרדרות הוא שווה משני הכיוונים ובשתי התנועות כאחת, הרי בתנועת "הליכוד", כפי שאמרנו – על מרכיבה הציוני-הכללי מכאן ועל מרכיבה הרביזיוניסטי מכאן – נשארת ההידרדרות על-כל-פנים בתוך היסוד האידיאלי של עצמה. לעומת זאת, מצד תנועת הפועלים, ומצד כל הווייתנו הלאומית – אשר לא היתה עד כה לא ציונית-כללית ולא רביזיוניסטית, כי אם הווייה של מעש ושל מפעל ובניין תכליתי – חורגת אותה הידרדרות של פטפוט וחוסר-מעש מכל הנחת-יסוד שהיתה שם.

כי אכן, זו היתה נקודת הוויכוח המרכזית בין תנועת הפועלים והציונות המגשימה לבין יריביהם מעולם: מפעל ובניין מעשי או דברנות ועסקנות פסבדו-פוליטית; ואין ספק, שאם תנועת הפועלים אמנם תיגרר כיום להיאבק על החזרת מנהיגותה הלאומית בדרך הוויכוח הדמוקרטי המקובל על עדיפותה של מדיניות פלונית או אחרת, המוצעת לציבור, הרי שממילא, גם היא בעצמה, תאבד את כל

מהותה המקורית המגשימה, ותיהפך רק למין רביזיוניזם, כנגד הרביזיוניזם השליט. על אחת כמה וכמה כך, אם נחזור ונשים לב, שבמדיניות השלטון דהאידינא באמת אין שום דבר של ממש שאפשר או כדאי להתווכח עליו, כדי לשנות בו פרטים לכאן או לכאן – ואף גם תנועת הפועלים היריבה, מצדה, אין לה למעשה שום תכנית מדינית או כלכלית חלופה, שאפשר או כדאי להתווכח עליה. אבדן שלטונה, הוא-הוא האות המובהק לכך, שמתוך מה שיש לה להציע לוויכוח, אמנם אין היא עשויה להיבנות עוד, ואין לה מאומה לתרום לתועלתו של העם. מבחינה זו, הריהי כיום אף במצב גרוע לאין ערוך יותר ממה שהיה מצבו של ז'בוטינסקי בימי הרביזיוניזם הקלסי – ואם האופוזיציה של ז'בוטינסקי נהפכה, בתחומה, רק למה שידוע בתנועת הפועלים כ"רביזיוניזם עקר" בעלמא, על אחת כמה וכמה שזה מוכרח להיות כיום הדין, וזה יהיה הדין, באופוזיציונריות הקלסית האמורה להתפתח עכשיו באותה תנועת פועלים.

אולם, החיבור הזה נועד לומר, שאף-על-פי-כן ובכל-זאת, עוד יכולה להיות לתנועת הפועלים עדנה גם אחרי בלותה.

פתח המוצא שלה מצטרף משני הקטבים המקבילים האלה: ראשית, חוסר הממשות של מדיניות "הציונים הכלליים" והרביזיוניסטים בשלטון משאיר ממילא את העם זקוק ונכסף למי שיבוא וימשיך בשבילו, בינתיים, את המפעל והבניין הציוני הממשי – ולו גם בלעדי השלטון או מבעדו. לא חס ושלום נגד השלטון, ואולי אפילו בעזרת השלטון, אבל על-כל-פנים, לאו דווקא מתוך יוזמת השלטון כי אם מתוך יוזמה ציונית חופשית – וכפי שהיה מקובל בציונות מעודה. ומצד שני, אם אין כיום לתנועת הפועלים אידיאה או דרך מדינית מוגדרת, שאפשר להחזיק עלידיהן בשלטון או להיאבק עליו בדרך ההטפה והוויכוח, הרי על-כל-פנים אין כמוה מצבור של מסורת הגשמה ציונית חלוצית. המסורת הזאת התנוונה במידה רבה, אבל עדיין, במידה רבה, יש לה גם מוקדים רבים וחשובים של חיות.¹⁴ ואת המסורת הזאת כדאי לתנועת הפועלים לחזור ולרכז, כדי לחזור

14 שב"ד מתכוון כאן, אל-נכון, לתנועות המיישבות השונות המסונפות למפלגות 'המערך', ולמאות הקיבוצים והמושבים המשתייכים אליהן – כמו גם למערכות 'הסוכנות היהודית' ו'הקרן הקיימת לישראל' אשר קידמו את העלייה וההתיישבות. בעשר השנים שלאחר מלחמת ששת הימים אמנם הגבילו ממשלות 'המערך' את אזורי ההתיישבות, אך בתחומים שנכללו ב'תכנית אלון' – בעיקר בגולן, בבקעת הירדן, בחבל קטיף ובקדמת סיני – הוקמו עשרות יישובים והאחזויות נח"ל.

ולחיות תנועה ציונית-חלוצית מגשימה בישראל – עם אידאולוגיה או בלי אידאולוגיה, אבל, על-כל-פנים, למעשה ובפועל.

אם תנועת הפועלים תעשה כן, מובטח לה כי מעשיה המחודשים ביוזמות של התנחלות, בניין ופיתוח המשק הלאומי במרחבי ארץ-ישראל – אולי גם תוך חידוש מעמדה החלוצי בקידום העלייה אגב כך – יזפוה מחדש בהכרה ובהוקרה מתאימה, כדרך שהיה מעולם. ונדמה לכותב שורות אלו, שאם עוד יש לתנועת הפועלים סיכוי לרכז מסביבה אהדה ציבורית מספיקה, כדי שתוכל לחזור בדרך דמוקרטית להנהגת העם, ולא רק במקרה, כי אם באופן הגיוני ובצדק – כנגד חוסר-המעש והעסקנות הפסבדו-פוליטית שהשתלטו מסביב – הרי זה באמת רק בדרך הזאת.

[מועד הכתיבה: אדר א' תשל"ח]

הנה מבט כמעט-אחרון – בטרם שקיעה – אל אותה "מסורת הגשמה ציונית חלוצית" שעליה מדבר כאן שב"ד:

בערב יום הכיפורים תשל"ד – לקראת הבחירות שנדחו בשל המלחמה שפרצה למחרת היום – הופיעה ב'דיעות אחרונות' וב'מעריב' מודעה גדולה של תעמולת-בחירות מטעם 'המערך'. במודעה מגחכים תועמלני 'המערך' על 'חירות', שהנה, מתוך ארבעים-ותשע התנחלויות אשר נבנו בחבלי יש"ע, הקימו אנשי 'חירות' רק ארבע, בעוד אשר תנועות ההתיישבות של 'המערך' הקימו עשרים-ושש התנחלויות. "בגין מדבר בלהט על התנחלויות" – אומרת המודעה – אך אלה דיבורים ללא מעש. אמנם יש לשמוח אף על אותם דיבורים, אך בעצם לא חל שום שינוי חשוב לעומת הימים בהם בזו אנשי 'חירות' להתיישבות...

תצלום המודעה מובא כאן בעמוד הבא, וראה גם מודעה נוספת שהובאה עם חיבורו של שב"ד על מלחמת יום הכיפורים, בכרך זה עמ' 653.

ואכן, מודעות כאלה עדיין שיקפו אז את מדיניות 'המערך'. בתכנית שהוכנה לקראת אותן בחירות, (שנועדו להיות בחשוון תשל"ד, נובמבר 1973, אך נדחו כאמור) – תכנית שכונתה 'מסמך גלילי' – הותוותה מדיניות 'המערך' מעבר לקו הירוק, לאמור: "מעריך ההתנחלויות יחוזק ... המטרה – להקים בארבע השנים הבאות יישובים נוספים בפתחת רפיח, בקעת הירדן ורמת הגולן". לאחר מלחמת יום הכיפורים כבר לא נשמעו כמעט צלילים כאלה מן האגף הפוליטי הזה, והוא החל לזמר מנגינות חדשות...

המודעה
השייכת
להערה 14:

דרושה זכוכית מגדלת

במסגרת שיתוף דעות בין אנשי היישוב
 לדתיים שונות, דן אהרן מלרמזן פגעה הימים
 רבץ בעיתון את חסות, וכן שמתחיל על כך.
 המורה הוא - שמואל הרדום הוא בעיקר
 נבדל בדין. כל משאשם את סך בדין מרוב ברהם
 על "השולליות" יבא ל'אשכנז' המודעי השולית
 לקיומו את דעה.
 הרמזונה?
 כדי לספק את המהלך "הדעות" הידועה וכיכיה
 סגדנות, סבין 40 הצגות ליוון אנטוקטו
 סגדני (לפי הידוע):
 10 תיקנה על ידי המורה והתמיכה
 על המורה.
 12 תיקנה על ידי המורה והתמיכה בדעות,
 5 תיקנה על ידי המורה הידועה
 והמורה והתקלה.
 3 דין המורה והתקלה הידועה.
 על ידי המורה הידועה והתקלה
 4 הצגות ליוון סגדני.
 את כל אלה מניחה ודעה להתייחסות
 לא המורה.
 המורה דין הידועה.
 המורה שבתים שגילו על כך המורה - שבת הידועה
 ותמצא "מורה".

תן בדים את בקלך יתנה את בקלם
התורה קנת אמת
 המורה, המורה המורה והתקלה חכים

